

De witte mars door de instellingen

*Das Gleiche lässt uns in Ruhe,
aber der Widerspruch ist es,
der uns produktiv macht.*

Goethe

•• André Mommen

De "witte mars" van 20 oktober 1996 zou de opstand van de "civil society" tegen de staatsmacht vorm hebben gegeven. Dat is de meest oppervlakkige verklaring die men kan geven voor de reactie op de affaire-Dutroux en het gestoethaspel van het gerecht en de politici. De "witte mars" zou, indien we sommige commentatoren mogen geloven, ook een scheidingslijn tussen gisteren en morgen hebben getrokken. Maar is dat niet zwaar overdreven? De collectieve emotie was immers na enkele weken weer weggeëbd. Collectieve emoties beklijven niet.

Maar dat wil niet zeggen dat de commotie rond het dossier-Dutroux niet voor rumoer in de Wetsstraat heeft gezorgd. Ook de rechterlijke macht mocht rijkelijk delen in de volkswoede. En de gehele politieke klasse wreef zich over het hoofd toen het rituele reinigingsproces van de massa uitmondde in een "witte mars". In dit artikel zullen we pogen het recente volksprotest te ontleden door vooral te verwijzen naar het cliëntelistische karakter van de Belgische politiek.

Staat en volksemotie

De volksemotie rond het kindermisbruik kan men zien als een eindstation van veel ongenoegen over het morele verval in de samenleving. Uiteraard is dat morele verval relatief, omdat het afhankelijk is van de ieders persoonlijke waarneming en beoordeling. Doch over het algemeen leeft er onder de bevolking een groot ongenoegen over de wijze waarop staat en maatschappij functioneren. Het succes van de "witte mars" moet derhalve hieruit verklaard worden. De sociaal-psychologen hebben overigens heet-van-de-naald al gewezen

op de collectieve emoties die loskwamen toen in 1993 Boudewijn I overleed. Behalve als een soap, kon de begrafenis van Boudewijn I ook gezien worden als een catalisator van a-politieke sentimenten ten aanzien van een vorst die heette boven de politieke partijen en de communautaire scheidingslijnen te staan. Voor de slinkende groep Belgicisten was dit gefundenes Fressen om nogal voorbarig te gewagen van een heroplevend Belgisch nationaal gevoel, een lotsverbondenheid die allen zou verenigen in een sentimentele band met Vorst en Vaderland. Uiteraard kon de politieke klasse hierdoor even de illusie hebben dat allen zich met weduwe Fabiola verbonde voelden op een soort carnaval om het verdriet in blijde rouw op te lossen. Deze collectieve emoties bleken achteraf maar weinig houvast te bieden om de verdere aftakeling van het unitarisme te beletten.

Nu, met de affaire rond kindermoordenaar en -verkrachter Marc Dutroux liggen de kaarten uiteraard anders. Dutroux is een die zich vergreep aan onschuldige kinderen. Dutroux is geen volksheld, maar volksvijand nummer één. De collectieve emoties die rond Dutroux zijn dus van een totaal andere soort dan die rond de dood van Boudewijn I. Dat verklaart ook het quasi-politieke karakter van de volkse motie. Hier zijn immers slachtoffers te bewenen, geen koninklijke sprookjesfiguren.

Volkswuede keert zich altijd tegen de gedoodverfde schuldige, hier Dutroux. Niets is begrijpelijker dan dit collectief protest. Maar de volkswuede keert zich ook altijd tegen de "schuldigen door nalatigheid". Dat zijn dan de plaatsvervangende misdadigers, ofwel de zondebokken. Deze zondebokken zijn in een democratie steeds de politieke machthebbers. Maar in de affaire-Dutroux breidde zich de woede uit tot het staatsapparaat zelf, nl. de diverse politiediensten, de rijkswacht en de rechterlijke macht. Ook tot diegenen die men ervan verdacht tot misdadige netwerken te behoren. Dat verklaart de kracht van het volksprotest dat zich grotendeels spontaan over het hele land verspreidde en het morele verval in staat en maatschappij aanklaagde.

Door dit morele karakter bleef de collectieve emotie a-politiek, hoewel politieke motieven wel

degelijk een rol speelden, nl. de politici wijzen op de noodzaak om het gerecht en de politiediensten te hervormen, om meer aandacht te besteden aan de slachtofferhulp, om de mensen beter tegen de georganiseerde misdaad te beschermen, om paal en perk te stellen aan de internationale handel in kinderporno, sekstourisme en vrouwenhandel. De massaliteit van het protest en de geforceerde depolitisering ervan zetten de politieke spelers meteen op het verkeerde been. De "witte mars" van 20 oktober 1996 tolereerde immers geen politici of andere machtsbekleders of notabelen aan de kop van de optocht. Dat was even anders dan alle voorgaande "marsen op Brussel" waarin de woordvoerders van de protesterende zuilen meestal voorop liepen of als groep prominent herkenbaar waren.

Dat de "witte mars" tevens de spontane triomf van de "civil society" zou zijn, is evenwel te ver gezocht. De "witte mars" kreeg van niemand enige tegenwerking te verduren. De media verzorgden de mobilisatie van de opinie en de spoorwegen vergemakkelijkten het transport naar Brussel door extra treinen en gunstige tarieven aan te bieden. De vakbonden ondersteunden de actie en zelfs premier Dehaene meende openlijk de betoging ten gunste van de medemenselijkheid te moeten patroneren. Hij zou na afloop wel de ouders van de slachtoffers willen ontvangen.

Uiteraard wilden de politieke machthebbers het politiek protest recupereren. Dat deden ze o.a. door het protest in collectieve banen te leiden. De "witte mars" was daar een functioneel element van. Een tweede element was dat de politici zich van hun "menselijke" kant toonden tijdens het debat. Ze konden daarbij vooral wijzen op de fouten die de rechterlijke macht en de politionele diensten hadden begaan. Ze werden hierin geholpen door rijkswachters die met modder naar de gerechtelijke politie gooiden. En omgekeerd. "La guerre des flics" heette dat. Hierop kwam de ontminningsdienst van de gepatenteerde politieke "loodgieter" Jean-Luc Dehaene in het geweer. De premier beklemtoonde de noodzaak van een "vermenselijking" van de rechterlijke macht. Ook was Dehaene zo handig (of oprecht) om te bekennen dat de regering gedurende al te lange tijd meer bezig was geweest met de "Maastricht-normen" en daarbij vergeten was te luisteren naar

hetgeen in de bevolking leefde. Dat was een *mea culpa* dat paste in een strategie die er opgericht was om de opstand van de "civil society" als een legitiem verschijnsel te erkennen. Politici én magistraten hoorden het boetekleed aan te trekken. Maar de magistraten - die hadden de fouten gemaakt - zouden dan later door de politici onder handen worden genomen.

Zeer tot ontstemming van de politieke klasse en van de ontmijsningsdienst van Dehaene en zijn gezellen ging het Hof tot het offensief over. Albert II wilde na enige slordigheden na zijn vakantie best de spreekbuis van het grote onbehagen worden en daarmee in de voetsporen treden van zijn bijna-zaligverklarde broer Boudewijn I. Albert II transformeerde zich van *bon vivant* met een woelig verleden (zie zijn vermeende betrokkenheid bij het verwerpen van Arabische sjeiks toen de bouwfirma Eurosystem Hospitalier) tot een nieuwe zedenmeester. Telefonische communicatie met de ouders van de slachtoffers werd geregeld. Albert II liet daarna publiekelijk op 10 september 1996 in een persbericht immers weten dat er externe controle op het justitiële apparaat gewenst was. Dat betekende een frontale aanval op de rechterlijke macht. Hij plaatste zijn ministers voor het blok en die ministers konden enkel meegaan. Op vrijdag 18 oktober, twee dagen vóór de "witte mars", lieten Albert en Paola de ouders van alle verdwenen kinderen opdraven om met hen een conferentie te beleggen. Albert II riep toen op om de strijd voor de hervorming van het justitiële apparaat voort te zetten "om te voorkomen dat andere kinderen mishandeld worden". Deze interventie vanuit Laken liet de politici ook al niet onberoerd. Ze kenden het abc van het staatsrecht: de koning is onschendbaar en kan alleen onder ministeriële dekking politieke uitspraken doen. Hoe was het optreden van Albert II nu te rijmen met het staatsrecht? De politici kenden echter ook enkele historische precedents. Zowel zijn vader Leopold III als zijn broer Boudewijn I hadden de politici ooit op het matje geroepen en hen een uitbrander gegeven. Ging Albert II nu dat pad bewandelen? Albert & Paola hadden echter hun eigene troef uitgespeeld, rond de Troon extra goodwill scheppen nu zich het confederalisme doorzet. Uiteindelijk konden de politici leven met

deze autonome interventie van Laken. Wie beter dan Albert & Paola waren bij machte om het volksprotest te depolitiseren? Dat was nodig om niet alleen druk van de ketel te halen, maar ook om een volgende "zwarte zondag" te voorkomen. De politieke extremisten hadden zich immers al klaar gemaakt om zich aan de kop van de betoging te bewegen. Onder hen bevonden zich de militanten van het Vlaams Blok de meest gevreesde tegenstanders. Voor de PvdA was niemand bang. Vandaar dat regering en Hof er alle baat bij hadden dat de ouders van de misbruikte en verdwenen kinderen één front vormden en de spelregels eerbiedigden dat de betoging van 20 oktober geen politiek karakter zou krijgen. De kleur van de betoging zou dan ook "wit" zijn. Groen, rood, blauw, geel, zwart waren dus verboden kleuren. Politieke slogans tegen de politieke machthebbers werden verbannen. De politie zou toezien op de naleving van dat "verzoek". De mascarade kon daarna beginnen. De politieke recuperatie kreeg onmiddellijk haar beslag nu het protest gedepolitiseerd was.

De kloof en de klassenjustitie

Het succes van de "witte mars" (rond de 250.000 betogers of meer) kan men ook in verband brengen met de zogenaamde "kloof" tussen de burgers en de politiek, tussen de kiezers en de politici. De opkomst van uiterst rechts in West-Europa heeft daarmee te maken. De werkloosheid in de onderklasse schiept de voedingsbodem voor het grote ongenoegen van de massa in de oude stadswijken. Deze ontevreden massa voelt zich de verliezende partij en ziet daarom in de gevestigde machten met haar "hermelijnen mantels" of keurige pakken met stropdassen de verantwoordelijken voor de dalende levensstandaard en kansloosheid op de arbeidsmarkt en voor de situatie in de oude arbeiderswijken. De affaire rond Dutroux zou die onderklasse het bewijs in handen hebben gespeeld dat de machthebbers een complot tegen de samenleving op het getouw hebben gezet.

De complottheorie biedt een aantal voordelen aan diegenen die de maatschappelijke verhoudingen als de uitkomst van een deal tussen diverse machtsgroepen zien. De complottheorie

geniet een zekere populariteit bij de zwakgepolitiseerde onderklasse. Maar ook in marxistische kringen zijn varianten van die complottheorie ooit populair geweest. De kloof tussen "civil society" en de "machtselite" zou volgens deze marxistische opvattingen gebaseerd zijn op bewuste manipulatie van de kant van de machthebbers én het eenvoudige sociologische gegeven dat de bezetters van de leidinggevende functies in het staatsapparaat én de bezitters van de productiemiddelen gerecrueteerd worden uit dezelfde milieus met dezelfde culturele achtergronden¹. Het gebrek aan democratische verhoudingen en het bestaan van een machtselite zouden dan een verschijnsel als dat van de affaire rond Dutroux kunnen helpen verklaren.

Indien men dit denkspoor volgt, dan komt men al snel tot een eenvoudige verklaring voor het verschijnsel, nl. Dutroux zijn gang kon gaan zou te verklaren zijn uit het feit dat hij gedekt werd door de machtselite. Dutroux was daarbij zo pervers (of intelligent) om zich te vergrijpen aan "volkskinderen". Die "volkskinderen" waren voor politiek en justitie niet interessant. Bewijs? Toen het fabrikantenzootje Anthony De Clercq (van het Beaulieu imperium en familie van de huidige minister van Justitie Stefaan De Clercq) werd ontvoerd door afpersers, kwamen politiek en justitie massaal in het geweer en liet de politieke klasse zich onmiddellijk horen. Maar toen kinderen van een Marokkaanse arbeider en van een Luikse staalarbeider worden ontvoerd, gaven de politieke diensten niet thuis.

De "klassenjustitie" heeft altijd in een bepaalde vorm in de klassenmaatschappij bestaan. Ze is echter verfijnder dan vroeger toen er enkel vertegenwoordigers van de bourgeoisie en de adel in het parlement zaten. Maar feiten van "klassenjustitie" zijn niet zo gemakkelijk te bewijzen. En wat is "klassenjustitie" precies? Toen de heersende klasse nog echt heerste, had zij het ook voor het zeggen in de magistratuur. Rechtbanken waren er om de opkomende arbeidersbeweging te onderdrukken. Vandaag is die werkelijkheid veel complexer. Dat komt doordat het spel van de politieke benoemingen andere netwerken heeft geschapen dan men in de negentiende eeuw gewoon was. Partijpolitieke benoemingen, patronage en cliëntelisme hebben

immers het rechterlijke apparaat aangevreten. "Klassenjustitie" zou daarom beter vervangen kunnen worden door "politieke belangenvermenging" bij de rechtsbedeling. Een daarvan afgeleid verschijnsel is de uitgesproken zwakheid van de Belgische justitie. De grootste schuldige voor deze aftakeling — en daar is iedereen het mee eens — is de politisering van het gerecht (en van het hele staatsapparaat). Op de tweede plaats komt alsnog het gebrek aan materiële middelen en de lage salarissen. Het mag dus duidelijk zijn dat een hervorming van het staatsapparaat en vooral de justitiële en politieke diensten een dringende, maar omvattende taak moet zijn waarmee de politici niet langer mogen wachten.

De hervorming van het justitiële apparaat

De situatie is vandaag zó dat vrederechters en rechters van de rechtbanken worden benoemd door de minister van Justitie. Die benoemingen geschieden naar politieke kleur van de kandidaten. De minister zal bij voorkeur de kandidaten van de eigen partij bevoordelen. Daarna komen de kandidaten van de coalitiegenoten. De kandidaten gepatroniseerd door de oppositie hebben veelal het nakijken. Ze mogen hopen hun schade in te halen als hun partij in de regering zit. Doordat de katholieken al meer dan een eeuw deelnemen aan de macht, hebben ze ook veel aanhangers in de magistratuur kunnen benoemen. De liberalen komen hier op de tweede plaats. De socialisten voelen zich de gedupeerden, omdat hun greep op het ministerie van Justitie zwak was en ze vanuit hun aanhang weinig valabele kandidaten kunnen presenteren. De geruchtenmolen wil dat slechts 10 procent van de magistraten tot de socialistische familie behoort.

Ten gunste van de politieke benoemingen zou pleiten dat deze praktijk ervoor zorgt dat de ambten in het staatsapparaat volgens de evenredigheidssleutel worden verdeeld. Dit "pluralisme" garandeert niet alleen dat de ambtenaren qua opinie een afspiegeling zijn van de publieke opinie, maar ook dat kinderen uit de lagere sociale klassen via het spel van de politieke patronage aan hun trekken komen. Dat is een vorm van "positieve discriminatie", zo men wil.

Het benoemen van personen op verantwoordelijke functies is evenwel een delicate zaak. Dat geldt zeker voor de magistratuur. Kan men die benoemingen nu aan de discretie of de willekeur van toevallige politici overlaten? Omdat magistraten over vele kwaliteiten moeten beschikken en die kwaliteiten niet worden gegarandeerd door alleen maar de "juiste" partijkaart, kan dat een probleem zijn. Politici benoemen niet noodzakelijk op grond van bekwaamheid, maar op grond van partijtrouw.

Tot op heden benoemt de minister van Justitie de lagere rechters. De minister wordt hierin uiteraard bijgestaan door zijn ministerieel cabinet waarin ook een aantal gedetacheerde rechters zit. Deze laatsten weten precies hoe de verhoudingen liggen binnen het apparaat. Men mag aannemen dat de gedetacheerde rechters een zware stem hebben in de benoemingen. Voor de benoeming van de hogere rechters is de minister wat minder vrij in zijn keuze. Hier is hij gebonden aan lijsten van namen opgesteld door andere lichamen. Raadsheren bij de hoven van beroep en de voorzitters en ondervoorzitters van de rechtbanken van eerste aanleg worden immers benoemd op basis van twee lijsten: één opgesteld door de hoven zelf en één door de desbetreffende provincieraad. Raadsheren van het Hof van Cassatie worden benoemd op basis van een dubbele lijst, eentje opgesteld door het Hof van Cassatie zelf en een andere die beurtelings door de Kamer en de Senaat wordt opgesteld. Gekozen politici én rechters neutraliseren aldus de almacht van de minister voor wat betreft de belangrijke benoemingen.

Door de toenemende politisering van de magistratuur ging ook de kwaliteit van de rechtspraak achteruit. Rechtbanken functioneerden slecht. Onderzoekrechters vertoonden tekenen van motivationele slaptte. Rechtszaken sleepten aan of liepen op een sissert uit doordat er procedurefouten werden gemaakt. Gerechtelijk onderzoek in belangrijke zaken geraakte in het slop. De media rapporteerden daarover. En de mensen verloren langzaam maar zeker hun vertrouwen in de soliditeit van de rechtsbedeling. Weldra werd men het er over eens dat er één verantwoordelijke was voor deze ongemakken: de politieke benoemingen die

zorgden voor onbekwame en luie magistraten. Volgens raadsheer Luc Huybrechts van het Hof van Cassatie dateert de kritiek hierop al van 1970 toen het Hof van Cassatie protesteerde tegen het om politieke redenen benoemen van onbekwame rechters. De toenmalige socialistische minister van Justitie, Alfons Vranckx, verweerde zich met de opmerking dat hij wel een onbekwame kandidaat moest benoemen omdat er al in tien jaar tijd geen socialistische kandidaat meer was benoemd en dat de politieke druk vanuit zijn partij groot was. (Zie interview in NRC Handelsblad van 1 november 1996.)

Sinds 1970 heeft men wel gepraat over een mogelijke depolitisering van de magistratuur, maar daar is nooit iets van terecht gekomen. Na de parlementaire enquête naar de Bende van Nijvel is men in 1993 uiteindelijk gekomen tot een herziening van de selectiemethodes voor de aanwerving van rechters. Voortaan zou dat gebeuren via vergelijkende examens. Dit is een gangbare procedure voor de aanwerving van ambtenaren. Men zat evenwel met het probleem dat een vergelijkend examen nog niets zegt over de mogelijke geschiktheid van de geslaagde kandidaat voor de functie. Maar erger was dat de vergelijkende examens ook aantoonde dat slechts 30 procent van de kandidaten slaagde voor de proef. De geslaagden werden daarna door allerlei plaatsingsbureaus benaderd om alsnog te kiezen voor een loopbaan in het bedrijfsleven. Het vermoeden dat vooral slechte juristen en advocaten zonder cliënten belangstelling hebben voor een loopbaan in de magistratuur werd nu bevestigd. De Belgische overheid betaalt immers lage wedden aan de magistraten, maar garandeert ook werkzekerheid tot aan de pensioengerechtigde leeftijd. Dat verklaart al veel. De algemeen gangbare politieke patronage bij de verdere carrière betekent in dat geval alleen maar een voordeel, geen nadeel. Ook de kneuzen maken zo kans op bevordering en een hoger inkomen. De nieuwe aanwervingsmethode verandert daar weinig aan. Wie na verloop van tijd toch slaagt in het examen zal voor de verdere carrière weer moeten terugvallen op het politieke dienstbetoon en de juiste partijkaart uit de zak moeten toveren.

De zwakte van het gerechtelijk apparaat is -

voor zover de perikelen rond de Bende van Nijvel en de "hormonenmafia" de ogen van de mensen nog niet hadden geopend — vooral via de affaire—Dutroux aan het licht gekomen. Vooral de politionele diensten blonken in deze affaire niet uit in doelmatigheid en onkreukbaarheid. Dat zou mede het gevolg zijn van het negentiende-eeuwse karakter van die diensten en een gebrek aan efficiënte controle op hun werking. De rechtbanken zelf zouden lijden aan een gebrek aan competent personeel. Hervormingen dringen zich daarom snel op, iets waarvan de politici al enkele jaren geleden in het kader van het onderzoek naar de Bende van Nijvel op de hoogte waren. Maar van enige hervormingsdrift was tot voor kort weinig te merken. Dat veranderde ineens met de zaak-Dutroux. De "witte mars" en de spontane volkswede zaten er blijkbaar voor iets tussen.

De regering-Dehaene II besliste nog ruim voordat de "witte mars" vertrok dat "nationale magistraten" over de hoofden van de procureurs heen zullen mogen beslissen over een gecoördineerde aanpak van een gerechtelijk onderzoek en dat de minister van Justitie een sterkere greep zal krijgen op het beleid inzake opsporing en vervolging. Er komt een college van procureurs-generaal dat samen met de minister de prioriteiten vastlegt bij de opsporing en vervolging van misdrijven. Op een dergelijke hervorming werd al sinds 1990 door de parlementaire onderzoekscommissie naar de Bende van Nijvel aangedrongen. Deze consensus in de regering kon verbazen omdat voordien CVP en SP hadden gebekvecht over wel of géén hiërarchische structuur voor de onderzoeksrechters. De CVP hield lange tijd vast aan autonome procureurs in de 27 arrondissementen. De SP wilde een krachtige centralisatie volgens het Tobbackistische concept van "law and order". Maar toch was het compromis op zijn Belgisch. In het concept van de regering kunnen de nationale magistraten dwingende aanwijzingen geven, doch ze mogen enkel optreden bij gerechtelijke onderzoeken van enige omvang en als meerdere arrondissementen erbij betrokken zijn of bij internationale opsporingen.

Niet alleen de organisatie van het gerechtelijke

vervolgingsapparaat wil men nu herzien, maar ook werd gedacht aan kwaliteitsverbetering. Die kwaliteit van de rechtspraak was laag als gevolg van de politieke benoemingen. De affaire-Dutroux werkte nu als een catalisator. Na de "witte mars" kwam de regering-Dehaene II met het voorstel om eindelijk werk te maken van de depolitisering. Rechters zouden voortaan voor hun carrière niet meer afhankelijk zijn van politici. Alleen hun vakbekwaamheid zou voortaan nog tellen bij bevorderingen. Niet-magistraten zouden hierbij een rol moeten spelen. Een beperkt mandaat voor de voorzitters van hoven en rechtbanken zal voortaan de befaamde aderverkalking onder de voor het leven benoemde magistraten moeten voorkomen. Maar er is een bijkomende moeilijkheid: om alle hervormingen door te voeren moet ook de grondwet worden aangepast en dat vereist alsnog de consensus van de grote "staatsdragende" politieke partijen. Die partijen moeten dan ook bereid zijn om in de praktijk afstand te doen van de politieke benoemingen in de magistratuur. Dat is erg veel gevraagd van de meeste politici. De VLD onder leiding van Herman De Croo is nu in principe bereid om de gekwalificeerde meerderheid te helpen leveren voor de noodzakelijke herziening van de grondwet ten einde de benoeming van de rechters te depolitiseren².

Naar een schijn-depolitisering?

De vraag is of de hele commotie rond de magistratuur en de politionele diensten zal leiden tot een grondige reorganisatie en depolitisering van deze apparaten. Dat hangt uiteraard vooral af van de politieke klasse. Men kan pessimistisch zijn met betrekking tot de slaagkansen van een grondig hervormings-voorstel. Reeds daags na de "witte mars" van 20 oktober 1996 kwam in de openbaarheid dat de regering met de steun van de liberale oppositie zes nieuwe leden van de Raad van State wilde benoemen volgens de klassieke politieke verdeelsleutel. Men had het hier over "oude afspraken" en vanuit regeringskringen wees men op het feit dat de Raad van State niet behoorde tot de rechterlijke macht. Dit argument overtuigde niet en de regering besloot om de politieke benoemingen uit te stellen. Ook het Arbitragehof (dat de wetten toetst aan de

grondwet) zou een nieuw (liberaal) lid erbij moeten krijgen. Maar ook deze benoeming werd ijlings uitgesteld.

Dit alles typeert de dubbelhartigheid die leeft in de politieke klasse om tot grondige hervormingen over te gaan en om de praktijk van de politieke benoemingen af te schaffen. De politieke benoemingen zijn de spijs van de leden van de ministeriële kabinetten. Na verloop van tijd willen deze politieke medewerkers van de minister een vaste stek oogsten aan de top van een of andere administratie, een overheidsbedrijf of een rechtbank. Vandaar dat men met deze praktijk moeilijk kan breken.

Wat de rechterlijke macht betreft weten we dat een politieke benoeming in de magistratuur nog altijd zeer gezocht wordt, ook al zijn de salarissen eerder matig. De politieke partijen krijgen dus veel kandidaten over de vloer. Dat is aantrekkelijk om de positie van de partij te versterken. Rechters zijn mensen met invloed in de samenleving. Ondanks de matige beloning zoeken jonge juristen uit de bourgeoisie een betrekking in de magistratuur. Kinderen uit de kleine burgerij kijken vooral naar het sociale prestige van het rechtersambt. Via de rechterlijke macht kan men immers carrière maken op andere niveaus. Men kan lid worden van een ministerieel kabinet en zo doorschuiven naar een professoraat of een hoge rechterlijke functie.

De incompetentie van sommige rechters geeft aan dat die carrière niet altijd gebaseerd is op intrinsieke kwaliteit. Vanuit het rechterlijke apparaat is daar weinig verzet tegen gekomen, want ook hier wist men zich aan te passen aan de minder briljante collega's in de wetenschap dat het elders niet zo veel anders is. Maar nu de magistratuur via de affaire-Dutroux op een nogal vernederende wijze collectief voor het voetlicht is gezet, is er enige beweging gekomen in de magistratuur. De druk vanuit de politieke wereld kunnen de magistraten bezwaarlijk negeren, omdat ze door de politici zijn gemaakt. Vandaar het schuchtere mea culpa van sommige magistraten.

Rest uiteraard het principe (of de fictie) van de scheiding der machten. Zoals bekend heeft het principe van de scheiding der machten (uitvoerende, wetgevende en rechterlijke macht)

en soort fundament gelegd onder de vertegenwoordigende democratie. De rechters zijn voor het leven benoemd en de regering mag of kan niet interveniëren in een als onafhankelijk gekenschetste rechtspleging. Maar wat als zich een hevorming van de rechterlijke macht opdringt? Dan blijkt dat regering en parlement daarvoor de bouwstenen moeten aandragen en ook moeten interveniëren. De scheiding der machten is dus relatief.

De grote massa is weinig bekend met het principe van de scheiding der machten. Men is er zich vooral van bewust dat de rechterlijke macht in elk geval de heersende orde vertegenwoordigt en dat er een zekere afstand is tussen de magistratuur en de samenleving. Rechters zijn koele juristen in hermelijnen mantels of zwarte toga's. De wetenschap dat het justitiële apparaat rijkelijk gepolitiseerd is, is in brede kring bekend. Dus het geloof in de fictie van een "onafhankelijke magistratuur" is relatief zwak. Toch heeft de fictie van de scheiding der machten een grote rol gespeeld in de affaire-Dutroux. Dat kwam nadat Jean-Marc Connerotte door het Hof van Cassatie gewraakt werd als onderzoeksrechter in de affaire-Dutroux omdat hij een bord spaghetti was gaan eten samen met de families van enkele slachtoffers. De politici poogden toen de schade te beperken door druk uit te oefenen op het Hof van Cassatie om Connerotte niet te wraken in de hoop daardoor de spontane stakingen en straatmanifestaties af te remmen. Het Hof van Cassatie diende "creatief" (aldus Louis Tobback) te zijn en Connerotte niet van zijn opdracht te ontslaan. Het mocht niet baten, omdat het Hof van Cassatie niet wilde buigen voor de "straat" en ook omdat datzelfde Hof bang was om nog meer aan gezag in te boeten. En toen het Hof van Cassatie volgens het inzicht van de politici onvoldoende creatief was geweest door Connerotte alsnog van zijn onderzoekstaken te ontslaan en er ouders waren die tegen deze beslissing in beroep wilden gaan, oefende de regering druk uit om dit laatste te voorkomen. Nadat Cassatie had gesproken moest het protest worden ingedamd. De regering kreeg alsnog haar zin. De ouders bonden voorlopig in.

De onbuigzaamheid van het Hof van Cassatie suggereerde in elk geval dat de hoogste rechters

niet wilden zwichten voor de verhoogde politieke druk van de politici en de massa op straat en dus de rechtsregels wilden handhaven. Maar bij de grote massa kwam dat allerminst overtuigend over. De meeste mensen zijn immers geen juristen, beweerde men toen, want de meeste mensen gaan niet uit van juridische principes, maar van rechtvaardigheidsgevoelens. Tussen beide bestaat een zekere spanning. Wordt die spanning te groot, dan komt de massa op straat. Dat is dan ook de in oktober 1996 gebeurt. De protestoptochten en stakingen werden dan ook geïnspireerd door een geschonden rechtvaardigheidsgevoel. Daarbij leefde de mening dat de rechterlijke macht met groot misprijzen de beweging gadesloeg en daarom stug de beschuldigingen van corruptie en politieke beïnvloeding van de hand bleef wijzen. De massa verlangde genoegdoening in de vorm van een knieval van de magistratuur. Die knieval kwam er niet.

Dat de magistratuur de corruptie in eigen kring ontkende, had te maken met de gesloten corpsgeest van de juridische macht. Rechters kunnen ook corrupt zijn. Tegen betaling kunnen ze, zoals alle andere machtigen in hoge functies, hand- en spandiensten verrichten of mogelijke balieklanten afpersen. Dat op 7 november 1996 ineens bekend werd dat tegen niemand minder dan Franz-Joseph Schmitz, advocaat-general bij het hof van beroep van Luik, een gerechtelijke procedure liep wegens corruptie en afpersing, bevestigde die mening dat gevallen van corruptie ook in de hoogste kringen voorkomen. Schmitz kon men zeker niet betitelen als een "kleine jongen". In de Duitstalige christen-democratische milieus is hij een zwaargewicht. Voorts werd in één adem diens collega in Luik, advocaat-generaal Marc de la Brassine, beschuldigd van betrokkenheid in een pedofilie-netwerk. Familieleden van hoge magistraten kunnen ook tot het misdaadsyndicaat behoren. Procureur-generaal Georges Demanet van het hof van beroep te Bergen bleek een oplichter van een zoon te hebben die zijn verzekeringsmaatschappij door valselijke aangifte van diefstal van dure auto's tilde. Procureur-generaal Demanet ging, toen dat uitlekte, op vakantie.

Actieve of passieve corruptie, het komt ook in

rechterlijke kringen voor. Iets anders is de politieke beïnvloedbaarheid van magistraten. Machtige politici menen over het algemeen dat magistraten voor hen moeten buigen ofwel op het matje moeten komen als er "leugens" verspreid worden³. Machtige politici maken immers de magistraten. Vele mensen denken daarom dat rechters via het systeem van het sociaal dienstbetoon wel degelijk beïnvloedbaar zijn. De politici verwekken graag die indruk. Politici "regelen" graag parkeerboetes ten gunste van het gewone volk. Want politiefunctionarissen zijn immers politiek benoemden. De rechterlijke macht mag dan wel onafhankelijk zijn, de meeste rechters zijn dat iets minder doordat ze eveneens politiek benoemd zijn, lid zijn van een politieke partij of een vrijmetselaarsloge, in een service-club zitten of tot een informele vriendenkring van invloedrijke lieden behoren. Politici, magistraten, kabinetsmedewerkers en de toppen van het staatsapparaat komen uit hetzelfde sérail. Ze behoren tot een welbepaald netwerk. Dit is een sociale werkelijkheid die niets te maken heeft met allerlei principes vervat in het staatsrecht. Langzaam maar zeker wordt men zich ook in politieke kringen bewust van het sociale gegeven dat het principe van de scheiding der machten meer fictie dan werkelijkheid is. Wie in de dagelijkse politieke praktijk verkeert weet dat beter dan de rechters zelf. Zo betoogde VLD'er Hugo Coveliers: "De strikte scheiding van de drie machten is voorbijgestreefd, elke vorm van machtsuitoefening moet grondig worden gecontroleerd." (Zie interview in *De Standaard*, 9 september 1996.) Coveliers gooide daarmee een steen in de kikkerpoel. De magistratuur kon dit in elk geval niet waarderen. De magistratuur was tot dan toe gewend zichzelf te controleren zoals dat een gesloten corps betaamt.

Het volksprotest is pas zeer laat op gang gekomen tegen de wantoestanden in de magistratuur en de politionele diensten. Rechters werden nog nooit gewraakt wegens hun lidmaatschap van een bepaalde politieke partij, van een service-club of een loge. De reden voor de afwezigheid van protesten hiertegen hangt samen met de algemeen gangbare mening dat deze netwerken geen kwaad kunnen en dat ze, gezien de praktijk van het sociaal dienstbetoon,

alleen maar nuttig kunnen zijn. De burgers bezoeken druk de "spreekuren" van de politici. Dienstbetoon is populair, ook als er iets in de juridische sfeer geregeld moet worden. Door de wet van de grote getallen treedt immers de verdelende rechtvaardigheid via het loterijbeginsel in werking. Vandaag jij, morgen ik....

De problemen bij de magistratuur zijn in principe een afgeleide van het cliëntelisme en het sociaal dienstbetoon. Dit laatste afschaffen is blijkbaar onbegonnen werk. Een politicus zonder dienstbetoon verliest kiezers, dus ook zijn of haar zetel. Guy Verhofstadt heeft in zijn eigen VLD campagne gevoerd tegen het cliëntelisme. Met weinig effectief resultaat. Zijn opvolger Herman De Croo gaat er immers prat op dat hij met 70.000 sociale dossiers de vergrijsde kampioen is van het dienstbetoon. Vraag is dus of met deze politici een succesvolle hervorming en depolitisering van de magistratuur mogelijk is.

Een hervorming van de magistratuur staat of valt uiteraard met de depolitisering. Maar ook met een grondige mentaliteitswijziging bij de rechters. De affaire-Dutroux heeft ondubbelzinnig aangetoond dat niet alleen een professioneel falen leidde tot het maken van zware beroepsfouten, maar ook dat sommige rechters wereldvreemd zijn of de lagere sociale klassen misprijzen. Het meest onsmakelijke voorbeeld daarvan werd geleverd door de Brusselse procureur Benoît Dejemeppe die voor zijn falen in het geval van het onderzoek naar de ontvoering van het Marokkaanse meisje Loubna Benaïssa verklaarde: "Natuurlijk staan we hier in Brussel voor een Marokkaanse familie. Politie en justitie zijn weinig vertrouwd met die gemeenschap". (De Standaard, 28 oktober 1992) Dit verklaart ook waarom de grote massa zo enthousiast reageerde op het publieke optreden van onderzoeksrechter Jean-Marc Connerotte. In hem zag men de humane magistraat die de rol van de Goede Rechter op zich nam in een justitiële apparaat dat hardvochtig en van uit de hoogte opereert.

Tenslotte

Het wachten is nu op de Grote Hervorming en de Nieuwe Mentaliteit. Wanneer die er zullen komen

weet niemand. Dat zou wel eens heel lang kunnen duren, want de instellingen zijn antiek en taai. Het wantrouwen in de politieke klasse en het staatsapparaat jegens al te opdringerige vormen van "directe democratie" is groot. "Witte marsen" door de instellingen verdienen daarom een strikte regie. Politisering van de benoemingen? Daar kon de politieke klasse mee leven. Maar politisering op straat alleen maar als de bonzen voorop lopen of het gaat om "nationale rouw".

Het belangrijkste wat nu bereikt is, is dat de magistratuur voor schut is gezet en de volkswoede politici én justitiële diensten gedwongen heeft tot een grondig gewetensonderzoek. Magistraten zijn gaan praten over hun onbekwame en corrupte collega's. Ineens zette men bij politie en gerecht haast achter allerlei zaken van seksueel misbruik. Met vlijt werden allerlei corruptiezaken opgepakt. Politici stoomden zich klaar voor de grote zelfreïning. De media toonden zich alert.

En honderdduizenden kwamen op straat om hun ongerustheid te tonen? Dat imponeerde nog het meest. De aantallen toonden aan dat er grenzen zijn aan de apathie en vooral aan de lankmoedigheid van de mensen ten aanzien van de Hermelijnen Macht. Of dat voldoende zal zijn om de Grote Hervorming door te drukken, moeten we nog afwachten.

Noten

¹ Zie Ralph Miliband, *The State in Capitalist Society*, Londen: Weidenfeld and Nicholson, 1969. Vertaald als *De staat in de kapitalistische maatschappij*, Utrecht en Antwerpen: A.W. Bruna & Zoon, 1973.

² Het gaat hier om artikel 151 dat de benoeming van rechters en raadsheren regelt: "De vrederechters en de rechters in de rechtbanken worden rechtstreeks door de Koning benoemd. De raadsheren in de hoven van beroep en de voorzitters en ondervoorzitters der rechtbanken van eerste aanleg binnen hun rechtsgebied worden door de Koning beoemd uit twee lijsten van twee kandidaten, de ene door die hoven, de andere, naar gelang van het geval, door de provincieraden en de Raad van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest voorgelegd. De raadsheren in het Hof van Cassatie worden door de Koning benoemd uit twee lijsten van twee kandidaten, de ene door het Hof van Cassatie,

de andere beurtelings door de Kamer van Volksvertegenwoordigers en door de Senaat voorgelegd. In beide gevallen mogen de op een lijst voorgedragen kandidaten ook op de andere worden voorgedragen. Alle voordrachten worden openbaar gemaakt ten minste vijftien dagen voor de benoeming. De hoven kiezen uit hun leden, hun voorzitters en ondervoorzitters." (De gecoördineerde grondwet van 17 februari 1994)

³ Een fijn staaltje hiervan kwam aan het licht toen de voorzitter van het Hoog Comité van Toezicht (HTC) Willy De Smet begin november 1996 bekend maakte dat de toenmalige minister van Defensie Leo Delcroix tijdens het onderzoek naar de zogenaamde "smeerpijpaffaire" hem in 1992 op zijn kantoor op het ministerie ontbood om samen met zijn kabinetschef (nu auditeur-generaal bij de Raad van State!) te praten over de zaak.